

CHARLES KENNY • Salgın Döngüsü

The Plague Cycle.

The Unending War Between Humanity and Infectious Disease

© 2021 Charles Kenny

Bu kitabın yayın hakları Akçalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla
Simon & Schuster, Inc.'nin bir alt markası olan Scribner'dan alınmıştır.

İletişim Yayınları 3229 • Tarih Dizisi 166

ISBN-13: 978-975-05-3406-5

© 2022 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2022, İstanbul

EDITÖR Kıvanç Koçak

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Dublin-Kaliforniya'daki bir ailenin 1918'de başlayan
İspanyol Gribi krizi yıllarında kedilerine de küçük bir maske
taktıkları fotoğraf (<http://www.oac.cdlib.org/ark:/13030/kt309nd94c/?order=1>, Dublin Heritage Park and Museums)

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ ve DİZİN Oben Üçke

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

CHARLES KENNY

Salgın Döngüsü

İnsanlığın Bulaşıcı Hastalıklarla Bitmeyen Savaşı

The Plague Cycle
The Unending War Between Humanity
and Infectious Disease

ÇEVİREN Şule Ölez

CHARLES KENNY 1970'te doğdu. Cambridge'de tarih eğitimi aldı. Londra'daki School of Oriental and African Studies ve Johns Hopkins School of Advanced International Studies'den yüksek lisans dereceleri; Cambridge Üniversitesi'nden kalkınma çalışmaları alanında doktora derecesi bulunmaktadır. On beş yıl Dünya Bankası'nda ekonomist olarak çalıştıktan sonra Washington DC'de bir düşünce kuruluşu olan Küresel Kalkınma Merkezi'nde (Center for Global Development) görev aldı. Birçok gazete ve dergide makaleleri yayımlanan Kenny'nin diğer bazı kitapları şunlardır: *Your World, Better: Global Progress And What You Can Do About* (2021); *The Upside of Down: Why the Rise of the Rest is Great for the West* (2014); *Getting Better: Why Global Development is Succeeding and How We Can Improve the World Even More* (2011).

İçindekiler

TEŞEKKÜR	7
ÖNSÖZ	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
MALTHUS'UN TEMEL SİLAHI	15
İKİNCİ BÖLÜM	
UYGARLIK VE ENFEKSİYONUN YÜKSELİŞİ	27
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TİCARET, HASTALIK HAVUZLARINI BİRLEŞTİRİYOR	49
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
SALGIN HASTALIK GALİP GELİYOR	75
BEŞİNCİ BÖLÜM	
DIŞLAMA İÇGÜDÜSÜ	101
ALTINCI BÖLÜM	
TEMİZLİK	127
YEDİNCİ BÖLÜM	
İÇNE YOLUYLA KURTULUŞ	151

SEKİZİNCİ BÖLÜM

YAKIN OLMAK İYİDİR..... 185

DOKUZUNCU BÖLÜM

ENFEKSİYONUN İNTİKAMI MI?..... 207

ONUNCU BÖLÜM

**EN İYİ SAVUNMA YÖNTEMLERİMİZİ
YANLIŞ KULLANMA**..... 229

ON BİRİNCİ BÖLÜM

SALGIN DÖNGÜSÜ GRAFIGİNİ DÜŞÜRME..... 259

ON İKİNCİ BÖLÜM

SONUÇ: İNSANLIĞIN EN BÜYÜK ZAFERİ..... 279

KAYNAKÇA..... 287

DİZİN..... 307

TEŞEKKÜR

Kitabın Őekli ve yapısı hakkında verdiği tavsiyeler ve katıldığı sayısız sohbetler için Rafe Sagalyn'e; yeniden düzenlenmesi ve odağıyla ilgili nerileri için Patrick Fitzgerald ve Felix Salmon'a; arazi kullanımı modellemesine iliŐkin bilgileri için Erle Ellis'e; ilk bölümlerdeki ayrıntılı ve yararlı yorumlarıyla düzeltmeleri için Charles C. Mann'a; tıbbi hataları kontrol etmek üzere metni okuduğu için Paul Offit'e ve yanlıŐları yakalayıp kitabın tonu ve sunumuyla ilgili öneriler verdikleri için Dorothy Porter, Justin Cook, Rodrigo Soares ile David Wootton'a çok teŐekkürler. Onların bilgisi dahilinde gözden kaçan veya onlar taslakları okuduktan sonra oluŐan hatalar için özür dilerim. nemli editoryal tavsiyeleri ve düzenlemeleri için Rick Horgan'a da teŐekkürler.

ÖNSÖZ

Kızamık aşısı olmaktan çekinen bir çocuk.
(Fotoğraf: “Not Sure About the Vaccination [Aşılanmaktan Çekinme]”,
Julien Harnais izniyle [CC BY-SA 2.0])

21. yüzyılın başında dünya genelinde başlıca iki ölüm nedeni kalp krizi ve felçtir. Bu, insanlığın en büyük zaferinin kanıtıdır, çünkü son on yıllara kadar insanlar çoğunlukla kalp yetmezliğinden ölecek kadar uzun yaşamıyorlardı. Daha ziyade ya özellikle çocukları vuran ya da pandemik bir felakette tüm nüfusları kasıp kavuran bir dizi bulaşıcı hastalık nedeniyle ölüyorlardı.

COVID-19, enfeksiyona karşı hiç de kesin bir zafer kazanmadığımızı ve büyük olasılıkla *asla* kazanamayacağımızı korkunç şekilde hatırlattı. Nüfus artışı, pandemi ve toparlanma döngüsü geçmişteki kadar yıkıcı olmasa da hâlâ yaşadığımız bir gerçek. Geçen yüzyıl içinde, kökünü kuruttuğumuz bulaşıcı hastalıklardan daha fazlası ortaya çıktı. Dahası koronavirüs, biz insanların enfeksiyona karşı en erken tepkilerden biri olan “ondan kaçma” yöntemine güvenmek zorunda kaldığımızda muazzam bedeller ödediğimizi de gösterdi.

Ancak 2020 dünya genelinde feci bir kötüleşme yılı olarak mimmense de son yıllarda enfeksiyona karşı dikkate değer gelişmeler elde edildi. Bu kitabı yazmayı düşünmeye başladığım 2015 yılında, “Eradikasyon* Yolunda Alınan Dersler” başlıklı

(*) Hastalığın kökünü kurutma – ç.n.

bir toplantı için yüzlerce doktor, halk sağlığı çalışanı ve araştır-
macıyla birlikte Seattle Westin Oteli'nin bodrum katındaki k-
k bir odaya doluşmuştuk. Ortamın mtevezalılığına rağmen
sahnedeki kişiler yaptıkları katkılar nedeniyle dünya çapın-
da tanınan insanlardı: Tufts niversitesi'nden, sığır vebasası de-
nen bir sığır hastalığına karşı güvenilir bir aşı bulan Jeffrey Ma-
riner; Dünya Sağlık rgt'nde (DSÖ) Küresel Sıtma Progra-
mı'nı yöneten Pedro Alonso; Carter Merkezi'nden, parazit solu-
canların neden olduğu hastalıklarla mücadele eden Frank Ric-
hards; Gates Vakfı'nda ocuk felci eradikasyonu çabalarını y-
neten Chris Elias ve 1970'lerde Dünya Sağlık rgt'nün uy-
guladığı küresel iek hastalığı eradikasyonu stratejisini geliş-
tiren Bill Foege.

Bu beş konuşmacının yok etmek için çalıştıkları ölümcül
enfeksiyonlardan ikisinin soyu çoktan kurutulmuş durumda,
ikisi eradikasyon eşiğinde, geriye kalan son musibete gelince,
onun yok edildiğini de büyük olasılıkla yaşarken görebileceğiz.
1980'de iek hastalığı eradikasyonu kampanyası başarıya ulaş-
tı. Oysa 20. yüzyılın ilk seksen yılında yüz milyonlarca insan
iek hastalığından ölmüştü. Fakat o zamandan beri iek has-
talığı nedeniyle sadece bir kişi, bir laboratuvar teknisyeni, vir-
sn bilimsel bir numuneden kazara bulaşması sonucunda öldü.
Sığır vebasası da 2011'de tüm dünyadan yok edildi, böylece ge-
zegenimizdeki en yoksul ailelerin bazılarının sahip olduğu sı-
đırlardan milyonlarcasını öldüren bir hastalık tarihe karıştı. Sı-
đır vebasası aynı zamanda insanların toplu halde ölümüne neden
olan kızamığın da olası kaynağıydı. Kontrol altına alınmasay-
dı mutasyona uğrayıp bir kez daha türler arasında atlama yapa-
bilirdi. Medine solucanı* (ağrılı kabarcıklara, kasmaya ve baş
dönmesine neden olan bir parazit) vakalarının sayısı son yirmi
yıl boyunca dünya çapında yüzde 99,9'dan fazla azaldı. Kötü-
rmlğe ve lme yol açabilen vahşi ocuk felci virsyse Ni-
san 2020 itibarıyla sadece iki ülkede kalacak kadar azaldı. Ay-
nı biçimde aralarında in, Arjantin ve Güney Afrika'nın da bu-
lunduğu dünyanın çeşitli bölgelerinden otuz dört lke 2000

(*) Drakunkuliyaz ya da Gine solucanı hastalığı da denilmektedir – e.n.

yılından beri sıtmayı yok etmeye yönelik dev adımlar atarak ölüm oranlarını ortalama yüzde 87 azalttı.¹

Bunlar ve daha önceki zaferler milyarlarca insanın ortak çabalarıyla kazanıldı. Bu kişiler arasında çiçek hastalığına karşı ilk kez etkili bir koruma sağlayan variolasyonu* yaygınlaştıran Lady Mary Wortley Montagu, sığır çiçeği virüsüyle deneyler yaparak ilk aşıyı bulan Edward Jenner, laboratuvar dışında çiçek hastalığına yakalanan son kişi olan ve yaşamının geri kalanını çocuk felcine karşı mücadele ederek geçiren Ali Maow Maalin ve yine aynı hastalığa karşı çocukları aşılama suçu nedeniyle Taliban milisleri tarafından işkence edilerek öldürülen Salma Farooqi'yi sayabiliriz.

Bu kişilerin son birkaç onyılıda muazzam ilerlemelerin kaydedildiği dünya çapında daha iyi sağlık koşulları mücadelesinin kahramanları olduğunu iddia edebilirim, ancak “kahraman” ve “ilerleme” sözcüklerinin ikisi de tarihi irdeleyen bir kitapta yoruma açık sözcüklerdir. Bu mesele belki de en iyi şekilde David Wootton'ın 2006 tarihli *Bad Medicine: Doctors Doing Harm Since Hippocrates* [Kötü Tıp: Doktorlar Hippokrates'ten Beri Zarar Veriyorlar] adlı kitabına dair bir inceleme yazısıyla örneklendirilebilir. York Üniversitesi'nde tarihçi olan Wootton, *Bad Medicine*'de 20. yüzyıldan önceki doktorların, hastalarının tedavi sonuçlarını iyileştirmek için neredeyse hiçbir şey yapmadıklarını ileri sürer. Wootton, durumun neden böyle olduğuna dair açıklamalar da sunar. İnceleme yazısının yazarı Harvard'lı tarihçi Steven Shapin ise ilerlemeleri kahramanların isimlerini vererek belgelediği ve övdüğü için *Bad Medicine*'in bir tarih kitabı sayılmayacağını iddia etti. Shapin, bilim tarihçisinin işinin geçmişi yargılamak değil, o zamanki koşullar içinde yorumlayıp anlamak olduğunu savundu.

Buna cevaben Wootton, gerçek ve önemli tıbbi ilerlemeler olduğu konusunda Shapin de kendisiyle hemfikir olduğundan, bu ilerlemeyi hikâye şeklinde anlatmanın yanlış olmadığını be-

---

1 Jenny Liu vd., “Malaria Eradication: Is It Possible? Is It Worth It? Should We Do It?”, *Lancet Global Health* 1, no. 1 (2013): e2-e3.

(*) Çiçek hastalığı virüsüyle aşılama – ç.n.

lirtti.² Bazı tarihçilerle aramızı açacak olsa da Wootton'la aynı fikirdeyim.³

Ayrıca şu gerçeğin de değerini anlamakta fayda var: Dünya genelinde doğum anındaki ortalama ömür 1870'lerde otuzun altında seyreden seviyesinden bugün yetmişin üstüne tırmanmıştır. Kanalizasyon sistemleri, sterilizasyon, aşılama ve antibiyotik kullanımı gibi yenilikler bu tırmanışın en önemli nedenleri arasında yer alır.

Bu kitabı tamamlamaya çalıştığım aylarda çoğunlukla COVID-19 ve onun sağlığımız ve ekonomi üzerindeki yıkıcı etkisinin hangi olası yollarla sınırlandırılabilirliği hakkında düşünüp yazdım. Pandemi, bulaşıcı hastalıklara karşı mücadelede hemşiresinden doktoruna, marketlerde rafları doldurandan evlere teslim yapanına kadar tamamen yeni bir kahramanlar grubunu yüceltti. Böyle insanlar sayesinde erken ölümlere darbe indirmeye devam edeceğimize eminim.

---

2 Bkz. David Wootton, *Bad Medicine: Doctors Doing Harm Since Hippocrates* (Oxford, Birleşik Krallık: Oxford University Press, 2007); Shapin'in "Possessed by the Idols" adlı inceleme yazısı *London Review of Books* 28, no. 23 (2006) içinde, Wootton'ın cevabıysa bir sonraki sayıdadır.

3 Geçmişteki insanları modern standartlarla yargılamak saçmadır. Eski çağlardaki doktorların tümü kötü niyetle sahte doktorluk yapmamış, hastalar da besbelli onların hizmetlerinde bir değer görmüştür. Geçmiş bilim insanlarının "doğru" uygulamalarından olduğu kadar "yanlış" uygulamalarından da çok şey öğrenebiliriz. Aynı şekilde, bir kişinin tıbbi olarak etkili bir tedavi veya ilaç icat etmiş olması onun ahlâki açıdan temiz olduğunu göstermez, çözüme ulaştığı yollar mantıksızlık içerebilir veya bugün yanlış olarak gördüğümüz kuramlarla açılmış olabilir. Diğer yandan, modern bilimin kabul ettiği kuramlara karşı çıkan insanlar bazen de hayranlık duyabileceğimiz nedenlerle böyle yapmışlardır. Bununla birlikte erken ölüm oranlarının düşük olmasının geçmişte değerli sayılabilecek bir şey olduğunu veya doktorların çoğunlukla bu tür ölüm oranlarını önlemede pek de işe yaramaz olarak görüldüklerini söylemenin aşırılık olduğuna inanmıyorum. Tekrarlayayım, Jenner'in aşığı bulmasının övülmesi "tarihin yargısı" değil, kendisine iki kez ödül veren İngiliz milletvekilleri de dahil olmak üzere çağdaşlarının yargısıdır.